

भारतातील कृषी क्षेत्रातील बदलांना अभ्यास

डॉ. अनिल डी. पवार

भूगोल विभाग प्रमुख

कला, विज्ञान, वाणिज्य महाविद्यालय, मनमाड

भारत हा कृषीप्रधान देश आहे. भारतातील ६५ टक्के लोकसंख्या पत्यदा अग्रत्यदा पंत्यव्यवसायावर अवलंबून आहे. २०२०साली आर्थिक महत्सत्ता होण्याचे स्व्यण पाहणाऱ्या भारतान प्रनंट प्रगाणान वियाणवा वाडत आहे. आज १० टक्के लोकांकडे देपाची १० टक्के रांपती आहे तर ५० टक्के लोकांकडे फक्त २० टक्के संपत्ती आहे. गरीब व श्रीमंत यामधील अंतर सातत्याने वाडत आहे. भारतीय इंगित क्रांतीचे जनक व पार कृशितज्ञ डॉ. स्वामिनाथन यांनी आजच्या काळातील पेती क्षेत्रातील दुरावस्थेचे मार्मिक वर्णन केले आहे व म्हणतात, "भारतातील आजची आर्थिक वाढ ही देपातील मोठ्या लोकांमध्येला वाजुला देयणागी आकट्याची नसलेली व दीर्घकाळ पास्वत नसणारी आहे." या स्थितीत देपातील ७०० दपलक्षांपेक्षा जायन प्रताण लोकांसंख्येचे भवितव्य काय असेल? जेथे ३० टक्के भारतीय मजा करीत आहेत व ७० लोक आकट्या करीत आहेत. अपा परिस्थितीरत आम्ही डोळे झाकून पांत बसू पकत नाही. डॉ. ग्यामीनाथन यांच्या म्हणण्यात फार मोटे तथ्य आहे.

१९९१ च्या नवीन आर्थिक धोरणानंतर व १९९५ च्या जागतिक व्यापार संघटनेत (पंज्जव) पेती क्षेत्राचा अंतर्भाव केल्यामुळे या क्षेत्राचे स्वरूप बदलू पहात आहे. गॅट संघटनेचे रुपांतर १ जाने १९९५ गंजी जागतिक व्यापार संघटनेत झाले. आज (पंज्जव) चे १४९ देपा संभासद आहेत. स्थापना झाल्यापासून सभाराद देणाना मंती परिशद १९९८ जिनिव्हा १९९९ सिंगापुर, १९९९ सिपटल, २००१ दोहा, २००३ कॅनकून, २००५ हेमिंग्टन पत्य झाली आहे.

भविष्यात कृषी क्षेत्रात स्पर्धा अटल आहे. इतर देपांच्या तुलनेत भारगीय पेतीचे स्वरूप वेगट आहे. भारतीय पेतीचा इतर देगाशी तुलनात्मक आढावा घेतला तर इंग्लंडमधील २टक्के, अमेरिका ३ टक्के, जपान ४ टक्के आणि भारतातील ६० टक्के लोकांची उपजिविका पेतीवर अवलंबून आहे. एकूण गश्टीय उत्पातन पेतीचे वाटा पाहिला तर इंग्लंडचा २ टक्के अमेरिकेते ३ टक्के, कॅनडा ४ टक्के, ऑस्ट्रेलिया ५ टक्के, आणि भारताना २४ टक्के वाटा असून आजही भारताची २५ टक्के, लोकसंख्या दरिद्र्य रशेखाली आहे. भारतात ६१ टक्के शेत आकट्या कोरडवाहू आहे. पेतजमीनीचे धार क्षेत्र कमी असल्याने पेतीत तांत्रिक सुधारणा करता येत नाही. ग्यामुळे उत्पातन खर्च जास्त आहे.

जुलै १९९१ मध्ये भारतात जागतिकीकरणाला सुरुवात झाली. जागतिकीकरण काळान पेती विक्रमांची प्रक्रिया मंदावली. जागतिक स्पर्धा, पेताकी अनुदाने, पेटंटची वियाणे, बहुराश्टीय कंपन्यांचा पेती क्षेत्रातील प्रवेप, भांडवलदारी पेती पद्धती, करार पेतीपद्धती, राज्य व केंद्र सरकारची पेतीविशयक सदोश धोरणे या जोडीला नैसर्गिक आपत्ती व धोके, सदोश पेतमाल बाजार व्यवस्था अपूरा कर्जपूरवठा, खाजगी सावकारी वैगरे आकट्याने पेती क्षेत्रात निर्माण झाली असल्या कारणाने पेती क्षेत्रे विनकिफायतपीर बनले व पेतीची दुर्दपा झालेली निरसून येते.

स्वातंत्र्यानंतर भारताच्या सकल अंतर्गत उत्पादितामध्ये (पंज्जव) कृशिक्षेत्राचा वाटा सातत्याने कमी होत आहे. २०१६-१७ मध्ये कृशिक्षेत्राचा वाटा सातत्याने कमी होत आहे. २०१६-१७ मध्ये कृशिक्षेत्राना भारतान पंज्जव मधील हिस्सा फक्त १५.११ टक्के आहे. याचा अर्थ भारतातील ६५ टक्के पेतकन्यांचा पंज्जव मधील वाटा